

HET HAD NIET GEHOEVEN

vertellingen in tijden van economische crisis

I

De eigenaar van een wijngaard ziet tegen de middag onderweg nog mensen die zonder werk zitten en dus zonder inkomen en biedt hun werk aan op zijn bedrijf. Het is hoogseizoen, de druiven moeten geplukt. Het is druk op het bedrijf; een grote groep seizoenarbeiders is al bezig vanaf zes uur in de ochtend. Matteus, de schrijver van deze vertelling, is een jood en componeert zijn verhaal zo, dat zoals de Wet het voorschrijft, de dagloners allemaal aan het eind van de dag betaald worden, want je mag hen niet tot de volgende ochtend laten wachten, zoals je volgens diezelfde joodse Wet een 'dove niet mag vervloeken en een blinde niets in de weg mag leggen waarover hij zou kunnen struikelen' (Lev.19; Deut.24). Zo vanzelfsprekend zijn deze dingen, want recht móet! Daar kun je niet achter terug. Zo zullen dus degenen die het laatst zijn gekomen – we noemen hen traditioneel 'de werkers van het elfde uur' – ook vandaag in hun onderhoud worden voorzien. Maar nu blijken ze tegen de avond ook nog eens een héél dagloon te ontvangen, terwijl ze maar enkele uren hebben gewerkt. Immers, de werkgever wil goed zijn voor iedereen, ook al brommen nu de vroegkomers. "Ik doe jullie toch niet tekort", zegt de baas tegen hen, "jullie krijgen toch precies wat we hadden afgesproken, een dagloon waar je recht op hebt..., asjeblief: nou niet boos worden allemaal omdat ik goed ben!" De baas snijdt resoluut gevoelens van afgunst of hebzucht de pas af. En het is alsof hier liefde het recht overstijgt. Deze vertelling van Jezus, door Matteus opgetekend, begint dan ook met de zin "Het Koninkrijk Gods lijkt op..." En dat is nu eenmaal wat anders dan Wall Street!

Deze vertelling van Jezus is verbeelding, metafoor, maar ze is meer dan een vrome fantasie. Het aloude joodse besef heeft nooit vanuit de 'bonussen' gedacht voor diegenen die al volledig hun rechten hebben, maar vanuit hen die er een beetje aan de rand van de economie bijhangen. En dat hebben ze vaak strikt toegepast in de praktijk, deze bekommernis. Ik wil u, om de werkelijkheid van deze verbeelding op het spoor te komen, daarom graag even meenemen op reis. Jaren geleden was ik in Jeruzalem waar wij verbleven in een buurt waar veel Marokkaanse gezinnen woonden. Toen sommige families doorkregen, dat er een niet-jood in de buurt was, werd ik bij drie families gevraagd 's avonds het licht te komen uitdoen. De 'halachische' joodse wet verbiedt orthodoxe joden immers dat zelf te doen op Sjabbath. Naast een gevoel dat zoveel dingen in iedere religie ook wat om te lachen zijn en zich voordoen als een soort ritueel spel, behield ik een zekere interesse in het Marokkaanse jodendom.

Al deze families waren halverwege de vorige eeuw, aangestoken door een zionistisch vuur, naar Israël geëmigreerd. Grote groepen joden verlieten zo het overwegend islamitische Marokko. Vanaf oud-testamentische tijden hadden er joden gewoond in Marokko. Vooral ten zuiden van het Atlasgebergte waar noordelijke, meer Europese invloeden nauwelijks binnenkwamen, hebben sinds mensenheugenis joden en islamitische berbers samengeleefd zoals het nergens voorkwam. In dit wat geïsoleerde gebied hebben de joden altijd concreet de economische intuïties bewaard die wij vandaag in Jezus' vertelling terughoren. De joden leken er op deze goedmoedige wijngaardenier, zodat tot op heden moslims die na het vertrek van de joden in hun huizen zijn gaan wonen, altijd het besef hoog hielden dat zij op een dag de huizen weer terug zouden geven aan de joden als zij zouden terugkeren. En naar die terugkomst hebben de moslims altijd wat verlangd. Zoals zij ook hun nu verlate synagoges af en toe een likje verf gaven...

In een indrukwekkende foto-expositie in het Joods Historisch Museum welke nu weer voorbij is, kon je dat samenleven van joden en moslims zien. En om nu tot de kern van het verhaal te komen en daarmee de wijngaardenier weer terug te roepen, een citaat over joods ondernemerschap daar beneden de Atlas. "Als een jood en een moslim samen als partners een koe kopen", zegt een oude joodse man die er nog woont en die terugblijkt, "dan is het de jood

die voor het beest betaalt. Hij is degene die investeert en de investering komt de jood toe. Als een kalf wordt geboren, laten ze het opgroeien en dan verkopen ze het jong en delen ze de opbrengst. Welk voordeel levert dat op voor de moslim? Hij krijgt de boter en de melk. Alles wat het dier voortbrengt Bij schapen delen ze de wol. En ze verdelen ook de lammetjes. Zo ging het in die tijd.”

II

En alsof het twee kunstwerken zijn, deze terugblik van de Marokkaanse jood en Jezus' vertelling over de werkers van het elfde uur, moeten we er samen een beetje stil omheen gaan staan, met de hele wereld wat in ons achterhoofd. Alleen maar kijken. Want niet aan een foeteren op een gebrek aan moraal vanaf deze veilige plek - wie was ik nu geweest als ik op Wall Street had gewerkt? - zullen wij genezen, maar aan goede voorbeelden. Vaak in het klein. We hebben ze nodig, de vertellingen, want de bankier kon wel eens in ons allen schuilen. De beide vertellingen ademen samen het besef dat zegt: 'het had niet gehoeven'. Zij hangt om deze verhalen heen, deze toon die klinkt als van een andere planeet: 'het had niet gehoeven'. Als een mantra moeten we haar inoefenen, deze vreemde klank, als een inbraak in de hersenen. Want hier gaat liefde boven recht. Zoals de wijngaardenier immers niet verplicht is die late werkers ook een héél dagloon te betalen maar het niettemin toch doet, zo heeft de moslim in de vertelling uit Marokko toch ook geen enkel recht op ook maar iets van het beest, de melk, het kalf, of de helft van de lammeren? Hij heeft er toch niks voor betaald. Het zijn de beide werkgevers, de wijngaardenier en de Marokkaanse veehouder, die niet onder het recht terugzakken, maar die integendeel het recht in de verhoudingen dik onderstrepen. En dat doen ze niet zoals de profeten van Israël deden door het recht te contrasteren met het ónrecht - zeg maar: naar beneden toe, maar juist naar bóven toe: door het recht te overstijgen in liefde... Als we economie nu even versmallen tot geld zoals we dat doorgaans doen, kun je zeggen dat zij geen van beiden strikt economisch gesproken slim bezig zijn, de wijnbouwer en de joodse investeerder. Ze hadden zelf meer kunnen verdienen, als ze niet zo gul waren geweest. Maar zij denken verder dan geld!

En het is net alsof wij, staande rond deze verhaaltjes, ineens Jezus' uitspraak verstaan als hij zegt *'wat baat het de mens als hij de hele wereld wint maar schade lijdt aan zijn ziel?'* Het zijn de vertellingen aan de verkommerde ziel. Het is innerlijkheid in uitwendige economische verhoudingen. Een economie dus die diepweg gedragen wordt door een besef dat we broeders en zusters zijn. Zou de economie op termijn, als in een twinkeling van God in alle dingen, kunnen genezen aan een dun lijntje genade door de verhoudingen heen? Geen zakjapannertje dat het lezen kan, dat streepje genade, maar misschien staan wij in de ochtend lichtvoetiger op als we naar het werk gaan. En op de fiets daarheen of in de file mijmeren we nog wat door over waarom nou toch precies die moslims in Marokko bleven uitzien naar de terugkeer van de joden, terwijl ze nota bene voordeel hadden aan hun afwezigheid want ze woonden in hun ongetwijfeld royalere huizen. Of is dit voordeel nu ook weer te economisch gedacht? En is er meer? Iets dat economie een binnenkant geeft. En dat zich uitdrukt in een hunkering van de mens die ver boven economie-als-geld uitgaat. Een verlangen waaraan wij ons toevertrouwen en dat gestalte krijgt in een verbeelding die – hoe dan ook – geen leugen is. Een verlangen dat stilletjes zingt: *kwam Hij maar terug, deze Wijngaardenier, wij zullen zolang Zijn huis op orde houden en Hij zal bij Zijn terugkomst zijn mooiste wijnvat aanslaan, en iedereen zal meedrinken, de moslim en de jood, de vroege werkers, de late werkers, en al diegenen die op het marktplein achterbleven omdat er niet voor iedereen werk was die dag, en er heerst vredigheid en vrolijkheid in het wijnhuis. En over de lange, gedekte tafels kirt alleen nog onophoudelijk onder het genot van deze wijn het zinnetje: 'dat had nou niet gehoeven!'* Ja, dat krijg je nou van goede wijn die lang heeft moeten wachten...